

EUROPSKI STUDIJI I POLITIČKA ZNANOST U HRVATSKOJ: stanje discipline

Prof. dr. Damir Grubiša
Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
E mail: dgrubisa@fpzg.hr

**CES stručni članak (Working paper)
broj 1.**

Damir Grubiša, izvanredni profesor na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu gdje predaje kolegije Politička teorija europske integracije i Politički sustav Europske unije. Predstojnik Centra za europske studije i voditelj projekta Politički sustav EU, europska politika i europeizacija Hrvatske.

Centar za europske studije objavljuje stručne članke (engl. Working papers) u kojima se predstavljaju rezultati istraživanja, stručni radovi i prikazi o aktualnim temama iz područja suvremenih europskih studija. Autori članaka izražavaju svoje vlastito mišljenje i ne zastupaju službene stavove institucija u kojima rade, ni Centra za europske studije.

Centar za europske studije (CES) pri Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu vodeća je akademska organizacija za politološko istraživanje Europske unije u Hrvatskoj. CES je prvi znanstvenoistraživački centar na sveučilišnoj razini posvećen znanstvenim i primjenjenim istraživanjima političkih procesa, aktera, institucija i vrijednosti unutar Europske unije i država koje se nalaze u procesu pridruživanja Europskoj uniji.

Europski studiji i politička znanost u Hrvatskoj: stanje discipline

1- Uvod: što su to “Europski studiji”

Iza naziva “Europski studiji” (dalje u tekstu: ES) kriju se različiti sadržaji: prije svega, pojam ES obuhvaća područje studiranja koje nude brojni koledži i sveučilišta u svijetu, a koje za predmet studija ima različite aspekte europske integracije. To znači da ES predstavljaju kombinaciju raznih nastavnih predmeta (kolegija), koji u fokusu imaju razne aspekte ili procese europske integracije. Ta kombinacija nastavnih predmeta varirala je od vremena do vremena: danas možemo reći, općenito, da ona obuhvaća u užem smislu tri skupine predmeta različitih provenijencija, različite matične pripadnosti u univerzitetu društvenih znanosti. To “jezgro” u užem smislu obuhvaća:

- politiku europske integracije,
- ekonomiku europske integracije i
- pravo europske integracije.

Takvo razlikovanje je proizašlo, međutim, iz treće faze razvoja europske integracije, iz tzv. “ekonomske faze europske integracije”, nakon 1957. i nakon stupanja na snagu Rimskih ugovora o osnivanju Europske ekonomske zajednice i Euratoma. U “predpovijesnoj fazi”, dakle onoj koja prethodi stvaranju EEZ-a (dakle, u fazi EZUČ-a, Europske zajednice za ugljen i čelik) ES ne obuhvaćaju europsko pravo. Tek kada reguliranje cjelokupnog tržišta zamjenjuje reguliranje jednog segmenta tržišta – ugljena i čelika, kao posljedice i daljnje implikacije Pariškog ugovora iz 1952, pravo postaje nužno sastavni dio ES.

Danas, dakle, kada govorimo o ES u užem smislu, oni obuhvaćaju tri društvene znanosti i njihovo bavljenje europskom integracijom, a to su politička znanost, ekonomija i pravo. Iako mnogi, pa čak i politolozi, govore o ES kao posebnoj disciplini, riječ je ovdje jednoj istovremeno subdisciplini, ali i interdisciplinarnom području, jer se ES ne alimentiraju samo iz područja politologije, pa tako čak niti sama subdisciplina pod nazivom “politika EU” ili “politički sustav EU”, već se ES alimentiraju i iz kontaktnih znanstvenih disciplina.

U “predpovijesnoj fazi”, dakle onoj koja prethodi uvođenju europskog prava, odnosno prava europske integracije u program studija, ES imaju drugačiju impostaciju: oni prvenstveno obuhvaćaju kombinaciju kulturalnih studija, povijesnih studija i filozofskih studija koji se koncentriraju na područje Europe kao predmeta izučavanja i podučavanja. Naravno, uz pomoćne znanosti kao što su to geografija (prvenstveno ekonomska), statistika, lingvistika i sl.

Razlikovanje tih različitih faza ima osnovicu u samoj evoluciji najstarije nastavne institucije koja je prva počela promicati ES: riječ je o Koledžu Europe (*College of Europe/College d'Europe*), osnovanog 1949. u Brugesu, u Belgiji. Osnivač je koledža Vijeće Europe, međunarodna organizacija osnovana godinu dana prije, 1948, s ciljem promicanja jedinstva Europe kao jedinstvenog doma europskih naroda i građana, utemeljenog na poštovanju ljudskih prava, demokracije i vladavine prava.

U stvarnoj povijesnoj retrospektivi, Vijeće Europe je rezultat neuspjeha Europskog federalističkog pokreta da za ideju “Sjedinjenih država Europe” pridobije narode i vlade europskih država. Dok su narodi (politička javnost) prihvaćali ideju federalističkog Manifesta iz Ventotena (iz 1941.), uslijedio je “protuudar” državnih establišmenta: federalističkom pokretu, koji je krenuo od socijalističke platforme, valjalo je suprotstaviti ideju povezivanja država na zajedničkim, europskim vrijednostima, koje bi se isto tako temeljile na vrijednostima federalističkog pokreta, ali bi izbjegle krajnji federalistički cilj – stvaranje federalne Europe koji bi značio kraj nacije-države (*nation-state*). Zato je hitrim dogovorom europskih demokracija zaustavljen “subverzivni hod” prema jednoj europskoj federaciji, a umjesto toga je stvar prebačena na teren rađanja jedne nove međunarodne organizacija koja bi promicala ideju jedinstvene Europe, ali kroz postojeću mrežu nacija-država.

Naravno, pošto je to bio tek mršavi surogat za integracionističke pritiske nakon II. svjetskog rata, i pošto samo “vrijednosno utemeljenje” europskog jedinstva kroz jednu organizaciju kao VE nije moglo zadovoljiti pritiske i očitovanja interesa za stvaranjem jače institucionalne osnove za

izbjegavanje budućih ratova u Europi, “demokršćanski direktorij” (Adenauer, Einaudi, Schumann) okrenuo se u drugom smjeru, k Monnetovom prijedlogu stvaranju ad hoc integracijskih područja koje će dilemu između federalista-konfederalista riješiti uvođenjem trećeg, funkcionalističkog pristupa.

“Predpovijesna faza” je stoga nužno morala biti pod utjecajem irenološkog pristupa, tj. irenologije kao znanosti o miru, no prije svega kao filozofije mira. Taj irenološki pristup je dominantan u prvim programima Koledža Europe (tj. Europskog koledža), kada dominiraju kulturološki studiji kao temelj ES-a. U drugoj fazi, fazi distiktnog formiranja klasične jezgre ES-a, stvara se moderni profil ES-a kroz osnovnu trodiobu na europske političke studije, europske ekonomske studije i europske pravne studije.

Pa ipak, najslabija karika u toj novoj jezgri bili su baš europski politički studiji (EPS). Kakav je pristup dominirao? Koja su bila osnovna polazišta politologa koji su se bavili europskom integracijom sa stajališta politike, odn. političke znanosti? Prvo, samo je po sebi jasno zašto su europski ekonomski studiji i europski pravni studiji bili konzistentniji i bolje profilirani od europskih političkih studija: razloge treba tražiti u “tržišnoj konjunkturi”. Potrebe su diktirale tempo razvoja europskih ekonomskih studija i europskih pravnih studija, jer je trebalo izučavati i dobro upoznati ekonomske i pravne procese europskog integriranja i njihove implikacije u ekonomiji i pravu, da bi se moglo odgovoriti na neposredne potrebe razumijevanja i upravljanja tim procesima, pa čak i samog funkcioniranja tih mehanizama.

Irenologiju su ubrzo potisnule ekonomija i pravo, ali je politička znanost kaskala za nima jer su politički procesi bili u drugom i trećem planu, pošto su sustavno propali planovi za *upgrading* ekonomske integracije stvaranjem *Europske političke zajednice* (EPZ) koja je abortirana prije nego što se i pojavila, i *Europske obrambene zajednice* (EOZ), koja se također nasukala i nije prošla ratifikacijsku prepreku. Nakon tih propalih pokušaja početkom pedesetih godina prošlog stoljeća, težište aktera bačeno je na ekonomiju i njezino funkcioniranje, na zajedničko tržište i potrebu njegova reguliranja.

Politolozi su se tada okrenuli, zahvaljujući utjecajima koji su došli preko Oceana, jednoj politološkoj disciplini koja se pokazala vrlo plodotvornom: međunarodnim odnosima. Adepti discipline međunarodnih odnosa preuzeli su čvrsto u svoje ruke europske političke studije, tako da su u ovoj drugoj fazi europski politički studiji bili svedeni na istraživanja i promišljanja iz vizure međunarodnih odnosa i teorije međunarodnih odnosa. Tako je i studijski program politologije na Koledžu Europe, koji je bio prije svega obrazovna institucija poslijediplomskih studija, nosio naziv “European Community International Relations and Diplomacy Studies”. Dapače, koliko je taj pristup bio dominantan govori i činjenica, da u trećoj fazi i četvrtoj fazi (imenujemo li “predfazu” razdoblje do osnivanja Koledža Europe, 1949; drugom fazom imenovat ćemo razdoblje od 1952. do 1957, dakle fazu koja koincidira s postojanjem EZUČ-a, Europske zajednice za ugljen i čelik; treća faza je razdoblje koje koincidira s postojanjem Europske ekonomske zajednice, EEZ, od 1957. do 1992; četvrta je faza ona, koja teče paralelno s osnivanjem i postojanjem Europske unije, od stupanja na snagu Maastrichtskom ugovora 1993. do danas) cjelina Međunarodnih odnosa EU i diplomatskih studija postoji i dalje, ali se diverzificiralo posebno, četvrto područje, pod nazivom “European Political and Administrative Studies”. Ovako modularnu podjelu ne slijede ostale institucije u svijetu koje se bave bilo poslijediplomskim, bilo preddiplomskim studijama: u većini slučajeva, politološki pristup se apsolvira modulom o “Europskoj politici”, “Politici EU”, “Politici i (javnim) politikama EU” i slično. Nasuprot Koledžu Europe u Brugesu, istočnoeuropski pandan što ga je osnovala EU 1994. u Natolinu, Poljska, za potrebe polaznika iz istočnoeuropskih, tranzicijskih zemalja, ima drugačiji pristup: tamo se izučavaju, isto tako na jednogodišnjem poslijediplomskom studiju, “Europski napredni interdisciplinarni studiji”, koji obuhvaćaju sljedeće module: političko upravljanje (*governance*) u EU, jedinstveno tržište, EU kao regionalni akter i EU kao globalni akter.

Tablica 1: Usporedba studijskog programa u Brugesu i Natolinu

Koledž Europe u Brugesu (osn. 1949)   Koledž Europe u Natolinu (osn. 1993)

Europski ekonomski studiji	Političko upravljanje (governance) u EU
Međunarodni odnosi EU i diplomatski studiji	Jedinstveno tržište
Europski pravni studiji	EU kao regionalni akter
Europski politički i administrativni studiji	EU kao globalni akter

U drugoj fazi, dakle paralelno s razvojem EZUČ-a, nema nikakvih napredaka u razvoju ES. Skok u kvaliteti počinje se osjećati daleko iza 1957, поближе iza 1967, nakon stupanja na snagu Jedinstvenog europskog akta, kada je okončana kriza “prazne stolice” u EEZ i kada su Velika Britanija, Irska i Danska podnijele zahtjev za članstvom u EZ. Tada se javlja potreba za razvojem europskih pravnih studija, a na dodiplomskom studiju, u zemljama EZ-a, početkom šezdesetih niču predmeti kao što su “Ekonomika EZ”, “Zajedničko tržište” i sl., da bi se pred kraj šezdesetih pojavili i zahtjevi za europskim pravnim studijima: na pravnim fakultetima, ali i na studijima političkih znanosti, uvode se kolegiji europskog prava, koje je još uvijek *in statu nascendi*, ali potrebe za regulacijom jedinstvenog tržišta pritišću i rezultiraju potrebom za poznavanjem mehanizama proizvodnje pravila koje reguliraju mehanizam zajedničkog, a potom i jedinstvenog europskog tržišta.

Tako je 1968. osnovan prvi Konzorcij za europske studije, koji je okupio sveučilišta u Bruxellesu, Strasbourgu, Münsteru, Utrechtu, Milanu, Pisi, Bradfordu i Sussexu. Kasnije se pridružuju sveučilišta iz Berlina, pariška Sorbonna, Hamburg, a potom i ostali. Danas Konzorcij broji 112 članova, europskih sveučilišta iz zemalja-članica EU. Na poslijediplomskoj razini usvaja se modularni pristup iz Brugesa: ekonomija EZ, pravo EZ, i uz to malo politike vezane uz EZ – pretežito sa aspekta međunarodnih odnosa. Tako dolazi, nešto malo kasnije, i do osnivanja prve europske institucije za europske doktorske studije, Europskog sveučilišnog instituta u Firenci, koji počinje s radom 1972. Utemeljuju se i pojedine katedre za tzv. “europske module”.

2. Nagli razvoj Europskih studija nakon pada Berlinskog zida

Nakon pada Berlinskog zida 1989. proces integracije dobija nove poticaje. Nestanak istočnog bloka otvara put za nova proširenja, prvo na krug neutralnih zemalja – Austrije, Finske i Švedske koje su 1995. ušle u članstvo tada već EU, a potom i tranzicijskih, postkomunističkih zemalja. S druge strane, pritisci za prijelaz na višu fazu integracije, na političku integraciju, dobijaju svoj “momentum”: jedinstveno tržište nije moguće dalje razvijati bez nastavka funkcionalističke paradigme i Schmitterovog “spillovera”, teorije koja zastupa hipotezu da će proširenje i konsolidiranje nižih integracijskih oblika gurati aktere prema daljnjem proširenju sektora integracije i njihovom produbljenju.

Maastrichtski ugovor iz 1992. znači upravo taj prijelaz u kvaliteti europske integracije, prijelaz s razine ekonomske integracije na razinu političke integracije. Ugovor o Europskoj uniji, UEU, kako se službeno zove Maastrichtski ugovor, promijenio je naziv Europske zajednice u Europsku uniju, i tako utemeljio novu političku zajednicu *sui generis* koja se počinje razvijati kao jedna osebujna politička zajednica, kao atipični politički sustav s mehanizmima političkog odlučivanja i s mnogim atributima države, ali bez formalnog državnog okvira. U članku 2 tako sam UEU kaže: “Ovaj Ugovor označava novu fazu u procesu stvaranja sve tješnjeg saveza (ever closer union) među narodima Europe”. Bez obzira na strukturalnu diobu ovakve nove političke tvorbe na tri stupa od kojih je samo jedan nadnacionalni, odn. iznadržavni, dok su preostala dva – područje vanjske i sigurnosne politike, kao i pravosuđe i unutarnja pitanja, tj. policija još uvijek na razini međuvladinskog (intergovernmentalnog) odlučivanja, očite su konture jednog novog političkog produkta, osebujnog i proturječnog, ali ipak “body politicsa”, koji se počinje nazivati, jezikom

moderne politologije, političkim sustavom, isto tako *sui generis* kao što je taj atribut dobila EU kao politička zajednica (Hix, 1999).

Tijekom 1993. godine osnivaju se katedre za politiku EU i na istočno-europskim sveučilištima, iako te zemlje formalno još nisu članice EU. Tako se 1993. počinje izučavati politika EU na Karlovom sveučilištu u Pragu, na CEU – Srednjeeuropskom sveučilištu u Budimpešti, isprva na poslijediplomskoj razini, a potom i na dodiplomskoj razini. Stvar ide toliko daleko da čak u Rumunjskoj, koja je još uvijek daleko od članstva u EU, na periferiji europskih zbivanja, biva 1997. osnovan poseban Fakultet za europske studije Babes- Bolayi, u prostorijama nekadašnje visoke partijske škole u Cluju. Proliferacija europskih studija svih provenijencija – ekonomske, pravne i politološke, slijedi u drugoj polovici devedesetih godina prošlog stoljeća, kada većina od tranzicijskih zemalja koje su ušle 2004. u članstvo EU podnosi svoje zahtjeve za ulazak u članstvo.

Pošto su pregovori o donošenju novog ugovora o EU počeli 1989, dakle o stvaranju političke unije, EU pokreće godinu dana kasnije svoj *Jean Monnet Program* za sveučilišne europske integracijske studije. Cilj je programa potaknuti osnivanje novih disciplina i novih katedri, s time da su “target-discipline” ovoga puta sve četiri, i iz prvih, ranih faza razvoja europskih studija, i iz ovih posljednjih faza: 1. Pravo EU; 2. Europska ekonomska integracija; 3. Europska politička integracija i 4. Povijest europskog konstrukcijskog procesa.

Program obuhvaća financijsku pomoć na osnovi sufinanciranja za uspostavu katedara Jean Monnet i za stalne sveučilišne programe (kurseve) o europskoj integraciji za “europske module” u trajanju od najmanje 30 sati. Počevši od 1990. godine Program Jean Monnet je omogućio uspostavljanje 2319 novih nastavnih projekata, od kojih su 47 Europski centri izvrsnosti, 490 Jean Monnet katedre, 800 stalni kurseva i 641 pojedinačni europski moduli. Pristup u kandidacijski postupak za dobijanje Jean Monnet projekta imaju sve sveučilišne institucije zemalja-članica i kandidata za članstvo, s time što se primjenjuju neke restrikcije, kao npr. da na jendom sveučilištu može biti osnovana samo jedna Jean Monnet katedra za europsko pravo, jedna za europsku ekonomiju, jedan za povijest, i isto tako samo jedna za europsku politiku, odn. politiku europske integracije.

3. Razvoj europskih studija kroz primijenjena istraživanja, članstvo u znanstvenim udrugama i publiciranje

Pokazatelj razvoja europskih studija, međutim, nije i ne može biti samo nastavna djelatnost. Kako primjećuje Keeler (2005), valja uzeti u obzir i ekspanziju istraživačkih projekata, kao i doktorantskih studija i disertacija. Tijekom posljednjeg promatranog desetljeća, 1990-99, došlo je do velikog porasta broja disertacija na temu EU, bez obzira s kojeg sektorskog pristupa: pravnog, ekonomskog ili politološkog. Godišnje se tako u promatranom razdoblju “proizvodilo” najviše u Njemačkoj, oko 100 disertacija na temu EU godišnje; druga je bila Velika Britanija, s približno 65 disertacija godišnje, Francuska sa 60 disertacija, nako čega slijede skandinavske zemlje, Belgija, Italija, Španjolska, Portugal i Grčka s različitim brojkama, od 40 do 20 godišnje. U razdoblju iza 2000., u promatranom razdoblju od 2000-05, u postocima rast doktorskih disertacija na temu EU iznosi 32%, što govori o sve prestižnijem statusu ES.

Iako ne postoje nacionalni pokazatelji za istraživačke projekte na temu EU u samim zemljama-članicama EU, valja primijetiti da se slična evolucija dogodila i na planu proliferacije istraživačkih institucija koje u fokusu imaju EU. Prvi istraživački centar osnovan je pri Europskom sveučilišnom institut u Firenci, 1972, kao Centar za istraživanje Robert Schumann. Slijedili su Centar za studije europskih politika, CEPS, u Bruxellesu, osnovan 1983; Centar za europske studije u Nizozemskoj, 1985; slijedili su mnogobrojni centri i instituti u drugim zemaljama-članicama EU.

No najveći boom doživjele su ES, institucionalno, u tranzicijskim zemljama Istočne Europe. Prvi je osnovan, još 1993. Centar za europske studije u Krakowu; iste godine osnovan je Centar za europske studije na CEU, Srednjeeuropskom sveučilištu u Budimpešti i na CEU u Pragu. Na Karlovom sveučilištu u Pragu osnovan je Centar za europske studije 1995. I druge tranzicijske

zemlje osnovele su bilo sveučilišne, bilo samostalne institute i centre za europske studije. U Bugarskoj je, primjerice, osnovano nekoliko centara takve vrste, s mješovitom vlasničkom strukturom, od sveučilišnih do privatnih instituta i centara. Paradoksalno, ali i u Beogradu, u Srbiji, osnovan je 1995. Institut za europske studije, iako je Srbija u to doba bila gotovo nezamislivo udaljena od EU, još uvijek pod Miloševićevom vlašću. U Hrvatskoj, primjera radi, do dana današnjeg još uvijek nije osnovana posebna institucija, znanstveni institut ili centar koji bi se bavio istraživanjem politike/a EU.

Treće područje koje nam služi kao pokazatelj ekspanzije europskih studija je proliferacija akademskih udruga, koje okupljaju znanstvenike i istraživače koji se bave EU. U 70-im godinama pokrenuta, Udruga za studij Europske zajednice (*European Community Studies Association*, ECSA) sačuvala je to svoje, sada anakrono, ime. Djelujući kao mreža udruga, ona okuplja 52 nacionalna udruženja pod imenom ECSA, EUSA (European Union Studies Association, kao u SAD – što govori o tome da je ta organizacija osnovana nakon Maasterichtskog ugovora), UACES (University Association, kao u Velikoj Britaniji), te raznih sličnih imena: AEI, CEDECE, AUSE, CSEUS itd.). Karakterističan je za njih stalan porast broja članova, kao i stalno povećanje udjela politologa u ukupnom broju članstva. Tako ćemo u tablici broj 2, čiji podaci potječu iz same organizacije, vidjeti koliki postotak od ukupnog članstva otpada na politologe, a u tablici 3 uočiti ćemo da je riječ o organizacijama u kojima članovi-politolozi imaju udjela više od 50%.

Tablica 2: najveće nacionalne organizacije ECSA

	<i>Zemlja / udruga</i>	<i>Broj članova</i>	<i>% politologa</i>
1	SAD (EUSA)	1600	78
2	Velika Britanija (UACES)	1000	50
3	Japan (EUSA Japan)	487	30
4	Njemačka (AEI)	438	30
5	Francuska (CEDECE)	410	20
6	Italija (AUSE)	300	18
7	Kina (CSEUS)	256	32
8	Rusija (AES Rusija)	230	26
9	Tajvan (EUSA Tajvan)	207	20
10	Republika Koreja (ECSA Koreja)	200	3

Izvor: www.ecsanet.org (2006.)

Tablica 3: organizacije ECSA s najmanje 50% članstva iz “političke znanosti”

<i>Zemlja/udruga</i>	<i>% članstva iz “političke znanosti”</i>	<i>Ukupno članstvo</i>
SAD (EUSA)	78	1600
Norveška (NFEF)	75	56
Danska (DSE)	60	100
Velika Britanija (UACES)	50	1000
Kanada (ECSA-C)	50	150

<i>Zemlja/udruga</i>	<i>% članstva iz “političke znanosti”</i>	<i>Ukupno članstvo</i>
Hong Kong (HKMAES)	50	110

Izvor: www.ecsanet.org

Iz ovih podataka mogu se izvući dva zaključka: prvo, da ekspanzija ES ne zahvaća samo zemlje-članice EU, pa da je to samo područje interesa onih istraživačkih zajednica koje su već na neki način integrirane u EU, već i druge značajne zemlje kao što su SAD, Japan, Kina, Rusija, pa čak i Tajvan i Koreja. Uz to valja napomenuti, kolika je proliferacija zahvatila i područje ES na razini sveučilišne nastave u SAD koja prednjači i po broju autora značajnih djela o EU. Drugo, da je veliko sudjelovanje politologa u razvoju ES-a, osobito u onim zemljama u kojima u ECSA organizacijama ima 50% ili više politologa, kao što su SAD, Norveška, Danska, Velika Britanija, Kanada, i, začuđujuće, i Hong Kong, te da je to pokazatelj sve veće aktuelnosti politološkog interesa za ES.

Bilo bi zanimljivo vidjeti ekspanziju istraživačkih projekata, no od takve analize odustao je čak i Makins (1999.) kada je napravio analizu stanja ES u SAD: jednostavno nije mogao doći do podataka o broju projekata. Čak je i za europske zemlje to prilično teško učiniti, jer se ne vode jedinstveni podatci niti evidencija onih projekata koji se financiraju iz redova zaklada, privatnih izvora, korporacija i sl. Stoga ćemo za pokazatelje uzeti, pored rastućeg bora doktorata i nakladničke proizvodnje, osobito plodne u SAD, Velikoj Britaniji i Njemačkoj, i rast broja časopisa koji se bave ES. Taj podatak je također indikativan, kao što ćemo vidjeti iz tablice 4, iako se podaci odnose samo na časopise engleskog govornog područja.

Tablica 4: Znanstveni časopisi s fokusom na “politiku Europske unije”

<i>Naslov</i>	<i>Osnovan</i>	<i>Zemlja izlaska</i>
<i>Journal of Common Market Studies</i>	1962	Velika Britanija
<i>Journal of European Integration/ Revue d'Integration Europeenne</i>	1978	Velika Britanija
<i>Journal of European Public Policy</i>	1994	Velika Britanija
<i>European Foreign Affairs Review</i>	1996	Velika Britanija
<i>European Integration Online Papers</i>	1998	Austrija
<i>European Union Politics</i>	2000	Njemačka/Velika Britanija/SAD

Izvor: Rosamond (2007).

Naravno, pošto podatak govori o časopisima na engleskom jeziku, razumljivo je da će broj časopisa tiskanih u Velikoj Britaniji biti veći od onih tiskanih u drugim zemljama. Međutim, dok imamo pet časopisa tiskanih u Velikoj Britaniji (jedan od tih petoro časopisa tiskan je istovremeno i u Njemačkoj i SAD), još samo u Francuskoj i Njemačkoj imamo specijalizirane časopisa za ES – po jedan za svaku zemlju – pa pored činjenice da engleski postaje sve više svojevrsna *lingua franca* u EU, to govori i o velikom interesu za EU studije u toj zemlji koja se inače ne može pohvaliti, u cjelini, pretjerano eurooptimističnim sentimentima.

U gore spomenutim časopisima koji su fokusirani na uže područje “politike EU”, obrađene su različite teme i sadržaji. Keeler (2005) pokušava odrediti znanstvene prioritete autora i prepoznati “hot issues”. Njegova analiza seže samo do 2001, pa je vjerojatno opravdano pretpostaviti da bi u razdoblju 2002-07 porastao udio istraživanja na temu proširenja (*enlargement*), demokratskog

deficita, više-razinske vladavine, ustavnog uređenja EU – što su sve teme koje reflektiraju naslove znanstvenih djela publiciranih u razdoblju od 2002-07, osobito nakon 2004, godine “Big Banga”, velikog proširenja na istok i potpisivanja Europskog ustava.

Tablica 5: Dominantne teme u časopisima koji se bave politikom EZ/EU

Tema	1960-e	1970-e	1980-e	1990-2001
Odnosi međuna članicama EU i europeizacija	11	33	25	164
Integracija	16	52	36	162
Vanjska i sigurnosna politika	6	23	21	105
Višerazinska vladavina	0	5	9	78
Euro/jedinstvena valuta	9	11	13	69
Jedinstveno tržište/ liberalizacija	5	6	6	52
Identitet/ javno mnjenje	1	8	2	50
Regulacija/ privatizacija	0	1	1	49
Socijalna politika	0	0	4	47
Interesne grupe/ lobiranje	3	8	5	43
Euriopski parlament	0	16	13	42
Europsko pravo	0	2	0	34
Europska komisija	1	1	2	32
Druge institucije	1	8	5	31
Proširenje	3	8	0	28
Zaštita okoliša	0	0	3	27
Demokracija/ odgovornost	0	1	3	21
Imigracija/ vanjske granice	0	0	1	17
Poljoprivredna politika	0	3	5	16
EU studiji i istraživanja	2	3	0	16
Rodna politika	0	0	2	11
Telekomunikacije/ informatika	0	0	1	10

Izvor: Keeler (2005).

4. Modeli europskih studija i aktuelni prijepori o “mainstreamu” ES

Naravno, znanstvena publicistika s područja Europskih studija ne može se iscrpiti samo navođenjem specijaliziranih časopisa: oni su tek jedan od indikatora. Drugi indikator bio bi učestalost tema, odnosno studija i članaka koje proizlaze iz ES-a, ili su vezane uz ES, a objavljeni su u drugim znanstvenim časopisima koji su klasificirani kao pripadajući drugim znanstvenim disciplinama ili područjima. Na osnovi citiranosti takvih tema prema SSCI – *Social Science Citation Index*, vidljiv je također izrazito strmi pozitivni trend. Keeler (1995:572) navodi rezultate online pretraživanja po kojemu proizlazi da je broj citata koji se mogu svrstati u ES gotovo dramatično porastao u razdoblju od 1961. do 2000. Porastao je i broj časopisa – od 5 (generičkih časopisa iz društvenih znanosti) do 25 (uvijek na engleskom govornom području) kao i količina citata, s time da su uzeti u razmatranje časopisi koji godišnje objavljuju više od pet tekstova iz područja ES. U tom kontekstu, zanimljivo je vidjeti i promjenu strukture citiranosti. U razdoblju prije 1990-ih dominiraju politolozi koji obrađuju ES iz kuta znanosti o međunarodnim odnosima, kao npr. Hoffman, Haas, Lindberg i dr. U razdoblju iza početka 90-ih, dakle u razdoblju post-Maastrichta, dominiraju citati iz radove politologa koji Europskim studijima prilaze iz drugog polazišta, bilo iz drugog teorijskog

interesa, kao npr. Moravcsik (teorija intergovernamentalizma) i Weiler (konstitucionalna teorija europske integracije) bilo sa aspekta “integralne politologije”, tj. teorije političkog sustava, kao npr. Hix (koji je sa svojom knjigom *The Political System of the EU* iz 1999. samo slijedio metodologijsku indicaciju koju je dao J.-L. Quermonne, sa svojom inovativnom studijom *Le système politique de l'UE* iz 1998.). Iako je “transatlantski faktor” znatno pridonio tomu, da se disciplina međunarodnih odnosa u pred-Maastrichtskoj fazi nametnula kao dominantni politološki pristup, u post-Maastrichtskoj fazi dolazi do konvergencije dviju istraživačkih zajednica, one američke i europske, i do supstancijalne promjene u istraživačkim interesima. U područje ES prodiru “sistemski politolozi”, “governance-politolozi”, “policy politolozi”, koji postaju dio novog politološkog *mainstreama* u ES. Rosamond dijeli studij politike EU na dva modela, za koje on sam priznaje da su namjerno stilizirane “ideal-tipske” verzije u debati o aktualnim prijedporima ES-a i njihovoj budućnosti.

Taj model, zanimljiv za daljnju raspravu, odražava već promjenu težišta, tj. “mainstream shift” s područja međunarodnih odnosa na područje “sistemske politologije”. Stoga tu raspravu unutar *mainstreama* Rosamond dalje diverzificira na unutarne proturječnosti *mainstreaming* modela u užem smislu, i novog, “pluralističkog modela”, kako ga on naziva. Svaki model sadrži tri funkcionalno ekvivalentna prijedloga, dizajniranih tako da pokažu potencijalni doseg neslaganja unutar područja, i to poimence: 1. disciplinarnu koordinatu; 2. epistemologijska i metodologijska opredjeljenja i 3. ontologijsku svezu između predmeta istraživanja, tzv. “EU polity” (EU politeju, u smislu ne države već šire, političke zajednice), i intelektualnih instrumenata nužnih za njeno izučavanje.

Tablica 6: Dva modela izučavanja politike EU

<i>TZV. MAINSTREAMING MODEL</i>	<i>TZV. PLURALISTIČKI MODEL</i>
Izučavanje politike EU može se najsvrsishodnije obaviti uporabom standardnih instrumenata političke znanosti	Izučavanje politike EU je, inherentno, multidisciplinarni pothvat
“Dobra” politička znanost je ona koja se konformira sa standardnim epistemologijskim pozicijama i metodologijskim pravilima	Izučavanju politike EU koristi input iz različitih epistemologijskih i metodologijskih stajališta
EU polity (politeja) je kao “svaka druga”, koja se prepušta intelektualnim tehnologijama, koje su se razvile tijekom vremena u okviru “mainstream politologije”	EU je nova vrsta politeje. Sredstva standardne političke znanosti nisu adekvatna za njezino cjelovito razumijevanje, kao i za razumijevanje proturječnosti unutar tog novog modela politike

Izvor: Rosamond (2007).

Rasprava koja se vodi danas među EU-politolozima, odn. bolje reći ES-politolozima, ovdje je simplificirana do karikiranja očito zbog heurističkih razloga. Rosamond je već ostavio iza sebe dilemu o paradigmi MO (međunarodnih odnosa), i on očito svjedoči o raspravi među samim “integralnim politolozima”. No ne treba zaboraviti da su adeпти MO-a (međunarodnih odnosa) i te kako rezistentni, i njihovi argumenti dolaze ponovno na vidjelo svaki puta kada projekt europske integracije zapadne u krizu, kao npr. iza 2005, nakon poraza europskog ustava na referendumima u Francuskoj i Nizozemskoj i u ponovnom javljanju “nacionalno-interesnih debata” među državama-članicama EU. Neorealistička škola MO tada se javlja pomalo kao Minervina sova iz zapečka, koja se s vremena na vrijeme probudi da bi se nakon splašnjavanja tenzija vratila svojem epistemologijskom drijemežu.

Bez obzira na fineze i doktrinarne, opterećujuće detalje od kojih trpi rasprava među sljedbenicima ES (naime, svaki imalo poštovanja dostojan sljedbenik ES nastoji istaknuti svoju

differentiu specificu, pa tako i prednost svoje ideal-tipske konstrukcije ES), može se konstatirati da ovaj “integralno-politološki pristup” znači, zapravo, afirmaciju komparativno-političkog pristupa nasuprot pristupa sa aspekta MO. EU-politeja može se izučiti kao politički sustav (atipičan, bez države) samo u kontekstu usporedbe s drugim političkim sustavima – tipičnima, s državom – da bi se mogla shvatiti ta novotarija i provjeriti, je li ona “viable”, odb. “feasible”. Naravno, *feasibility* – provedivost, ostvarivost ovog političkog modela kakva je EU-polity može se provjeriti samo u praksi, i realni život će dati konačni odgovor na pitanje je li taj predmet izučavanja ES samo plod onoga što se naziva “wishful thinking”, ili je to doista jedan model koji proizlazi iz dugoročnih potreba europskih političkih aktera za mirom, sigurnošću, blagostanjem, solidarnošću, u kojemu se opredmećuju i neki “konkretno-utopijski” ideali nakon kraha aspraktnih utopija, lažnih eutopija i katastrofalnih distopija.

Ovaj ekskurz bio nam je potreban, iako bi se na njega mogli još vratiti, jer predmet našeg istraživanja obiluje dilemama i pitanjima na koje nema jednostavnih odgovora, iz razloga što se sve to reperkutira i na domaću situaciju, na “stanje discipline” u nas (koja to i nije, jer je istovremeno i politološka disciplina, ali i interdisciplinarna, naddisciplinarna tvorba).

5. Europski studiji u Hrvatskoj: elementi za procjenu “stanja discipline”

Bilo je potrebno prikazati, pa makar i uz pomoć sumarnih pokazatelja, kako je tekao razvoj ES u Europi, posebice u tranzicijskim, postkomunističkim zemljama koje su ušle u članstvo EU 2004. iz razloga što sličnu metodu analize možemo primijeniti i na “hrvatski slučaj”. Da bismo dobili pravu sliku stanja i mogli izvući neke zaključke glede ES-a, moramo, dakle, početi istim putem kao i u analizi evolucije ES.

Prvo, postaviti ćemo si pitanje, kada su osnovani prvi kolegiji (nastavni predmeti) iz područja ES, a osobito koji su “moduli” prednjačili u tomu; drugo, postaviti ćemo pitanje što je s tekućom znanstvenom produkcijom iz područja ES, polazeći od pretpostavke da je lakše doći do podataka o znanstvenim projektima u Hrvatskoj zbog centraliziranog sustava financiranja znanosti i zbog nepostojanja privatnih istraživačkih instituta, centara i *think-tankova* koji pripadaju nevladinom sektoru, tj. sektoru civilnog društva, a kojih ima napretek u ostalim tranzicijskim postkomunističkim zemljama. Treće, morat ćemo analizirati podatke o znanstveno-publicističkoj produkciji; ako već ne izlazi u Hrvatskoj neka specijalizirana publikacija posvećena europskim studijima, kao što je to, primjerice, u Rumunjskoj *The Romanian Journal of European Studies*, onda ćemo morati skrenuti pozornost na časopise društvenih znanosti, a osobito na tri politološka časopisa: *Političku misao*, koja izlazi neprekinuto od 1963, *Međunarodne studije* koje izlaze od 2001. i *Anale Hrvatskog politološkog društva* koji izlaze od 2005. Četvrto, pošto i u Hrvatskoj postoji podružnica ECSA – *European Community Studies Association*, valja pogledati koliki je postotak politologa u njoj. Peto, nužno je osvrnuti se i na domaću znanstvenu produkciju, posebice na ona glavna djela čiji su autori politolozi, da bismo mogli donijeti zaključak o impostaciji ES-a kod nas, odnosno o dominantnoj “paradigmi” u ovoj specifičnoj politološkoj poddisciplini, koje je istovremeno i transdisciplinarno područje.

Povijest ES-a u Hrvatskoj pokazuje da Hrvatska, unatoč proklamiranoj pripadnosti europskoj kulturi i “europskoj obitelji naroda” još od vremena obilježenog sloganom o Hrvatskoj kao dijelu Europe zbog njene prošlosti kao *antemuralis Christianitatis* i proklamacijama političkih snaga koje zagovaraju hrvatsku neovisnost, kasni za drugim tranzicijskim zemljama. Uzmimo samo usporedbu sa Češkom i Mađarskom: nasuprot tim zemljama u kojima ES startaju, u sva tri svoja modula – ekonomskom, pravnom i političkom – 1993. godine, u Hrvatskoj su ti moduli uvedeni u sveučilišnu nastavu tek 2003/04. Doduše, 1994/95 počinje nastava na jednom kolegiju, i to na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, pod nazivom “Pravo Europske ekonomske zajednice”. Riječ je, međutim, o pomoćnom, a ne jednom od glavnih predmeta. Na istom fakultetu ekonomski modul starta tek s prvim počecima Bolonjskog procesa, dakle 2004/05. Primat za uvođenje jednog od klasičnih modula pripada Ekonomskom fakultetu u Rijeci, koji je uveo nastavni predmet pod

nazivom "Ekonomika EU" 1996/97. Paradoksalna je činjenica, da je Pravni fakultet u Zagrebu uveo modul pod nazivo "Europsko pravo" tek 2003/04 godine, tako da se pravo EEZ predavalo na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, na kojemu pravo ima tek status pomoćne znanosti, čak devet godina prije negoli na pravu, na kojemu je to glavni predmet. U odnosu na Pravni fakultet u Zagrebu fleksibilnijim se pokazuje i Pravni fakultet u Rijeci, koji otvara prvi poslijediplomski studij Europskog privatnog prava 1997/98, u okviru kojeg se profiliraju kolegiji iz prava EU koji kasnije bivaju inkorporirani u preddiplomski studij. Zašto se Ekonomski fakultet u Rijeci i Pravni fakultet u Rijeci pokazuju inovativnijima i spremnijima prilagodbi i promjenama, koje se već zbivaju u ostalim tranzicijskim ostalim zemljama? Odgovor je toliko banalan, koliko je i jednostavan. Promotor ideal-tipskog ekonomskog modula u Rijeci je Vinko Kandžija, koji početkom devedesetih biva unovačen u novoj hrvatskoj diplomatskoj službi i nakon Tunisa biva imenovan veleposlanikom pri EU u Bruxellesu. Po povratku, Kandžija spremno koristi *know-how* iz svoje struke s kojim se upoznao u Bruxellesu i s pozicije dekana Ekonomskog fakulteta potiče uvođenje ovog modula u redovni preddiplomski studij. Slično je i s Pravnim fakultetom u Rijeci, gdje je također uvođenje pravnog modula zasluga jednog čovjeka, a ne sustava: u ovom slučaju to je Petar Šarčević, bivši dekan i rektor Sveučilišta u Rijeci koji je također unovačen od hrvatske diplomacije i kao veleposlanik poslan prvo u Washington, a potom u Švicarsku; a pošto je po *backgroundu* stručnjak za privatno pravo, spremno prenosi najnovija dostignuća iz svoje oblasti u zemlju. Za pravni, dakle neekonomski modul na Ekonomskom fakultetu stvar je nešto logičnija: Deša Mlikotin predaje Europsko tržišno pravo još od 80-ih godina prošlog stoljeća, a 1985/86 baš je ona uvela kolegij pod nazivom "Europsko tržišno pravo", diktirano potrebom budućih ekonomista za poznavanjem uvjeta poslovanja u Europi, prema kojoj je tadašnje hrvatsko gospodarstvo orijentirano. Na Pravnom fakultetu u Zagrebu kolegij "Pravo EU" uvedeno je tek 2003/04, iako Siniša Rodin, s katedre ustavnog prava, čini pokušaje za uvođenjem tog kolegija još od sredine devedesetih, ali ne nailazi na razumijevanje svoje okoline; Rodin je inače autor prve znanstvene studije iz područja ES u nas, pod naslovom *Pravni sustav i institucije Evropske zajednice* (Zagreb: Zagrebačka poslovna škola, 1990).

Na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu sredinom devedesetih kreće poslijediplomskih studij pod nazivom "Hrvatska i Europa", ali na njemu nema ni jednog od triju klasičnih modula ES-a: dominantna paradigma je filozofska odn. kulturološka, a veza koja se problematizira nije veza Hrvatske i EU, već veza Hrvatske s Europom: povijesna, kulturna, vrijednosna, filozofska. Takav stav konicidira sa specifičnim modelom "retrospektivne europeizacije" u Hrvatskoj: oficijelna politika proklamira poistovjećivanje Hrvatske s Europom na temelju zajedničke kulture i povijesti, pripadnosti zajedničkom kulturnom i duhovnom zajedništvu, pri čemu je element političkog projekta europske integracije stavljen u drugi plan. Unutar tog studija odvija se, ipak, nastava dvaju nepolitoloških modula, ekonomskog i pravnog, dok će politološki modul biti inkorporiran u program studija tek 2004/05. Politološki modul na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu starta godine 2003/04 pod nazivom "Procesi europske integracije", da bi se 2005/06, u programu bolonjizacije politološkog studija definitivno oblikovao u obliku klasičnih politoloških modula: Političkog sustava EU, Političke teorije europske integracije i Javnih politika EU, uz dodatno priključivanje jednog povijesnog modula pod nazivom "Povijest EU". *Locus nascendi* politološkog modula je, s jedne strane, moderna politička filozofija, a s druge strane izučavanje političkih institucija. Profesori tih kolegija, Davor Rodin i Zvonko Posavec počinju još 1993. objavljivati radove njemačkih politologa o političkim procesima unutar EU, čemu se i oni priključuju svojim radovima u časopisu *Politička misao*. Kasnije će se uvesti i kolegij "Hrvatska i Europa", kao izborni, za studente smjera Međunarodnih odnosa u okviru preddiplomskog studija na FPZ-u, ali je njegova provenijencija iz sfere međunarodnih političkih i međunarodnih ekonomskih odnosa, o čemu će kasnije biti nešto više rečeno.

Glede Programa Jean Monnet i sudjelovanja hrvatskih sveučilišnih institucija u njemu, navest ćemo da se prva Jean Monnet katedra u Hrvatskoj, financirana dijelom iz EU a dijelom iz sredstava hrvatskog proračuna, otvara 2001/02, opet zaslugom Vinka Kandžija. U Zagrebu se prva Jean

Monnet katedra otvara na Pravnom fakultetu 2006/07, na prijedlog Siniše Rodina. I ovdje je prisutan jedan paradoks: najstarije sveučilište u zemlji, zagrebačko, kaska za riječkim sveučilištem, i još uvijek u njegovom okrilju ne djeluje katedra Jean Monnet za ekonomski modul, iako je eonomija kao studij starija i bolje ekipirana od riječke. Svega dvije katedre Jean Monnet u Hrvatskoj, jedna u Rijeci a druga u Zagrebu, također su simptom kašnjenja za drugim tranzicijskim zemljama, gdje se Jean Monnet katedre otvaraju sredinom devedesetih, a gotovo svako sveučilište ima po tri Jean Monnet katedre koje pokrivaju sva tri klasična modula ES-a, a stime da neki od njih imaju i četvrtu katedru, za povijest EU.

Povijest uvođenja ES-a u Hrvatskoj govori o kašnjenju, institucionalnom, ali i koncepcijskom. S jedne strane jaki su konzervativni otpori uvođenju “novotarija”; s druge strane pod utjecajem “retrospektivne europeizacije” (Grubiša, 2005), po kojoj mi već jesmo dijelom Europe i stoga nije potrebno dodatno prilagođavati se prigodom ulaska u europske asocijacije, otklanja se prilagodba europskim modelima. S treće strane, tu je i nevoljkost državnih vlasti koje nisu spremne financirati otvaranje novih radnih mjesta. Stvar kreće na bolje pred kraj devedesetih, i to konkretno od 1998. godine kada je osnovan Državni ured za europske integracije (koji vodi Ljerka Mintas Hodak, kasnije profesorica na ekonomskom modulu u okviru Zagrebačke škole ekonomije i menadžmenta i autorice udžbenika *Uvod u Europsku uniju*, Zagreb, 2004.) i kada, sljedeće godine, po odluci Vlade odlazi u inozemstvo na poslijediplomske europske studije prva generacija hrvatskih diplomanata. Počinje se, tada, javljati svijest da nije dovoljno samo proklamirati hrvatski identitet intrinzično europskim, već je potrebno pokrenuti proces prilagođavanja Hrvatske prema onim kriterijima koji su proglašeni kao temeljne vrijednosti EU, iznesene u Maastrichtskom ugovoru iz 1992, Amsterdamskom ugovoru iz 1987. i kasnije u Ugovoru iz Nice 2001. Sazrijevanje svijesti o tome da Hrvatska može ući u članstvo EU samo ako se prilagodi političkom sustavu EU, na temelju proklamiranih Kopenhaških kriterija za članstvo u EU iz 1993. odnosno Madridskih kriterija iz 1995. dovodi i do promjene atmosfere, prema ES čemu pridonose i prvi povratnici s poslijediplomskih europskih studija s Koledža Europe i Natolina, s Londonske škole ekonomije i političkih znanosti, sveučilišta u Sussexu, Berlinu, Kölnu, sa Sorbonne – sveukupno oko 180 novih magistara ES-a, pretežito zaposlenih nako završetka studija u Državnom uredu, kasnije Ministarstvu za ekonomske integracije, Ministarstvu vanjskih poslova i u drugim tijelima hrvatske državne uprave. Uzgred budi rečeno, ni do dana današnjeg nije riješeno pitanje nostrifikacije njihove diplome, jer je za birokraciju upitna matičnost Europskih studija – kamo oni, zapravo, pripadaju u strogo segmentiranoj administrativnoj podjeli znanstvenih područja i disciplina? Slično se događa, nekoliko godina kasnije, i s programom MES-a, *Master in European Studies*, pokrenut 2005/06 zajedničkim ugovorom između Republike Hrvatske, Kraljevine Danske i Sveučilišta u Zagrebu, koji još uvijek nema “dopusnicu” nadležne državne agencije, iz istog razloga zbog čega i magistri europskih studija iz Europe ne mogu dobiti nostrifikaciju svojih diploma. Nakon 2001, kada EU potiče Hrvatsku na pregovore o novom obliku povezivanja sa EU, lansiranome 1999. godine, tzv. Sporazumima o stabilizaciji u pridruživanju, padaju pomalo i otpori prema uvođenju ES-a u različitim modularnim oblicima na hrvatska sveučilišta. No opći zaključak ostaje: Hrvatska je zbog svoje politike, zapravo zbog politike državnog vodstva u razdoblju 1991-1999 kasnila za tranzicijskim zemljama u uvođenju ES-a, čemu je pridonijela i inercija i konformizam jednog dijela akademske zajednice, slično kao što je i kasnila u sazrijevanju cijela zemlja za članstvo u EU ne pukim priznanjem hrvatskog “europejstva” na temelju zasluga iz prošlosti, već na temelju odlučnosti da se ulaskom u EU hrvatsko društvo “europeizira” prihvaćanjem novih vrijedosti i nove politike koju inaugurira EU, a koje predstavljaju, po mišljenju većine stručnjaka EU, radikalna rez u odnosu na “način proizvodnje politike” kakav je dosada Europa poznavala.

Osvrnimo se na istraživanja: početkom devedesetih godina u Hrvatskoj su od strane države financirana samo dva istraživačka projekta, jedan pri Ekonomskom institutu u Zagrebu, drugi pri IMO-u, Institutu za međunarodne odnose. Zajednička karakteristika bila je ekonomsko-znanstvena orijentacija tih dvaju programa. U drugoj polovici desetljeća broj financiranih projekata raste u onoj mjeri, u kojoj se vrlo umjereno decentralizira znanost i jačaju regionalna sveučilišta u Hrvatskoj –

riječko, splitsko i osiječko. Dvama institutima pridružuje se i treći, Institut za društvena istraživanja sa istraživanjem o mladima i europskim integracijama. No tek 2005. godine nastaje pravi istraživački “boom” iz područja ES-a, kada je evidentirano čak 26 projekata iz raznih znanstvenih disciplina a koji imaju u svojem naslovu pobližu atribuciju “europskog” ili se odnose na pojedine aspekte djelovanja EU. Među njima je samo jedan istraživački projekt koji se odnosi na istraživanje političkog sustava EU (D. Grubiša, *Politički sustav EU, europska politika i europeizacija hrvatske politike*), dok ih je nekoliko bliskih politološkom pristupu i tematici, ali se ne mogu svrstati u politološka istraživanja *sensu stricto*. Takav porast istraživanja rezultat je i približavanja Hrvatske Europskoj uniji nakon Zagrebačkog summita EU u studenom 2000, postpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju 2001. i, konačno, podnošenju zahtjeva za ulazak u članstvo EU 2004. s pripadajućim početkom pregovora 2005. godine, s izglednom perspektivom članstva u EU kao buduća, 28. zemlja-članica EU. Politička situacija djeluje kao katalizator razvoja i ES-a, što se vidi u porastu ne samo “mission-oriented” istraživanja, već i u porastu “curiosity driven” istraživanja iz tog područja. U usporedbi sa zemljama EU glede doktorata iz područja politologije koji se mogu ubrojiti i u interdisciplinarno područje ES-a, u Hrvatskoj su dosada na Fakultetu političkih znanosti obranjene četiri doktorske disertacije, dvije u razdoblju 1991-2000 (L. Brkić, *Jugoslavija i Europska zajednica. Analiza ekonomsko-političkih aspekata Jugoslavije i Europske zajednice*, 1992. i M. Arah, *Europska politička suradnja*, 1994, kasnije objavljena kao knjiga pod naslovom *Europska unija: Vizija političkog udruživanja*) i dvije u razdoblju 2001-07 (I. Vidačak, *Interesne skupine i lobiranje u procesu integriranja Hrvatske u Europsku uniju*, 2005. i R. Lucijetić, *Suzbijanje političke korupcije: standardi EU i nacionalna politika*). Glede magistarskih radnji, samo u razdoblju 2001-07 napisano je i obranjeno 24 radnji koje obrađuju neke aspekte politika EU, ponajviše vanjsku i sigurnosnu politiku EU, zatim odnos Hrvatske i Europe, približavanje Hrvatske Europskoj uniji itd.

U svjetskim relacijama bitan je i odnos politologa u članstvu znanstvenih udruga koje potiču Europske studije. Kod nas je nacionalna podružnica Udruženja za studije Europske zajednice – ECSA – osnovana 1998. godine, na inicijativu Krešimira Sajka, profesora međunarodnog privatnog prava. Početkom dvijetisućitih godina predsjednik postaje Siniša Rodin, ali je članstvo ECSA još uvijek pretežito ograničeno na krug ljudi oko katedre za Europsko pravo Pravnog fakulteta u Zagrebu, i djelovanje ECSA ne djeluje mobilizatorski na pripadnike drugih struka, iako je zagrebačka ECSA organizirala 2005. redovitu međunarodnu konferenciju o ES-a, uglavnom bez sudjelovanja pripadnika znanstvene zajednice ES-a izvan pravničkog kruga.

Znanstveno-publicistička produkcija, vidljiva kroz znanstvene časopise, sve je intenzivnija nakon 2000. godine. Teško je procijeniti karakter mnogih priloga, jer je prije riječ o sinkretičkom jedinstvu pristupa sa stajališta interdisciplinarnosti ES-a, nego o profilaciji pojedinih tekstova prema matičnim disciplinama iz koje proizlaze njihovi autori. Zato su u ovom slučaju relevantni svi časopisi koji su u ovih 17 godina, od 1991, objavljivali priloge iz područja ES-a. Navest ćemo, stoga, pokazatelje po svim relevantnim časopisima društvenih znanosti, da bismo tek poslije izvršili raščambu na uže područje politoloških časopisa. Valja primijetiti da količina objavljenih priloga ne reflektira toliko hrvatsku dinamiku, već je među tim autorima i mnogo znanstvenika iz inozemstva, čiji su originalni ili već objavljeni tekstovi prevedeni i plasirani hrvatskoj znanstvenoj javnosti iz didaktičkih i informativnih razloga, pošto je prijevodna literatura iz područja ES-a oskudna.

Tablica 7. Znanstveni časopisi u Hrvatskoj koji objavljuju priloge iz područja ES

<i>Časopis</i>	<i>Broj tekstova objavljenih 1991-2000</i>	<i>Broj tekstova objavljenih 2001-07</i>
Adrias: Zbornik Zavoda HAZU Split	-	5
Anali Hrvatskog politološkog	-	24

<i>Časopis</i>	<i>Broj tekstova objavljenih 1991-2000</i>	<i>Broj tekstova objavljenih 2001-07</i>
društva		
Društvena istraživanja	6	3
Ekonomija	1	2
Ekonomski glasnik	-	2
Ekonomski pregled	4	6
Ekonomska istraživanja	-	1
Međunarodne studije	-	7
Politička misao	24	26
Razvoj	4	-
Revija za socijalnu politiku	5	7
Revija za sociologiju	3	7
Sociologija sela	4	4
Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu	6	14
Ukupno:	58	108

Izvor: autor na temelju građe iz Orešić (2007).

Gornja tabela izrađena je na temelju podataka koje navodi Orešić (2007), uz dodatak podataka koji se odnose na posljednje godište časopisa *Politička misao* (2007.) i dva posljednja godišta časopisa *Anali Hrvatskog politološkog društva* (2005. i 2006.). U svojoj bibliografiji novije literature na temu europskih integracija, Orešić inače primjećuje da je tema europskih integracija posljednjih godina plijenila interesom mnogih, što je rezultiralo “nepreglednim” nizom tekstova posvećenih ovoj aktualnoj problematici. Naravno, brojke kazuju svoje. U odnosu na prvo razdoblje, 1991-2000, kada je objavljeno 58 časopisnih tekstova (studija, izvornih i preglednih znanstvenih članaka, osvrti, prikazi i dr.), porast na 108 takvih tekstova u kraćem razdoblju, od samo 7 godina, ukazuje na nedvojbeni porast produkcije, no svakako ne može biti riječ o “nepreglednom nizu tekstova”. Takav bi zaključak mogao stajati jedino ako bi se tome pribrojili publicistički tekstovi u medijima, koji nadilaze okvire izvješćivanja (primjerice, tekstovi objavljeni u redovitom mjesečnom prilogu “Europa” u dnevniku *Novi list*, tjedni prilog “Europa i svijet” u *Vjesniku* i, odnedavno, redoviti “europski” tjedni prilog u *Jutarnjem listu*, u čemu sudjeluju i neki od akademskih autora čiji su radovi uključeni u gornju statistiku. Međutim, zanimljivija će biti usporedba dominantnih tema znanstveno-publicističkih tekstova objavljenih u našim politološkim časopisima i časopisima koji se bave politikom EZ/EU, kako je to navedeno u tablici 5.

Tablica 8. Dominantne teme iz područja ES-a u hrvatskim politološkim časopisima 1991-2007

Tema	1991-2000	2001-07
Odnosi među članicama EZ/EU	1	3
Konstitucionalna pitanja EZ/EU	2	6
Europeizacija	-	4
Integracija	2	2
Vrijednosti EU	-	2
Vanjska i sigurnosna politika	4	7

Europska obrana	-	3
Višerazinska vladavina /EU governance	-	3
Ekonomika EZ/EU	2	2
Identitet/javno mnjenje	1	4
Europsko pravo	2	3
Europski parlament	-	4
Civilno društvo u EU	-	1
Demokracija u EZ/EU	1	3
EZ/EU i globalizacija	1	2
Regionalna politika EU	-	2
Političke stranke u EU	-	1
Kultura i kulturna politika EU	-	3
Obrazovna politika EU	-	2
Hrvatska i EU	2	4
Ljudska prava u EU	-	2
Ukupno:	18	63

Promatrani časopisi: *Politička misao, Međunarodne studije, Anali Hrvatskog politološkog društva*

Izvor: autor prema bibliografskim podacima iz Orešić (2007)

Kao što je razvidno iz tablice br. 8, nazastupljenije su teme, odn. članci iz područja vanjske politike EU; slijede tekstovi koji obrađuju konstitucionalna pitanja, dakle ustroj EZ/EU i rasporave o Europskom ustavu, koje su bile vrlo aktualne tik pred usvajanje Europskog ustava, odn. potpisivanje Ugovora o Ustavu za Europu 2004. i neposredno nakon toga. Sijede općenito teme iz područja integracije – teorije i prakse integracije, odnos Hrvatske i EU, problemi europeizacije – osobito u posljednje vrijeme, potom teme koje se odnose na probleme identiteta u EU, europsko pravo itd.. Odnos prema drugim zemljama jugoistočne Europe uključen je u teme koje obrađuju vanjsku politiku EU.

Usporedimo li tablicu br. 8 koja prikazuje dominantne teme obrađene u hrvatskim politološkim časopisima u dva razdoblja, 1991-2000 i 2001-07 s tablicom broj 5, koja prikazuje dominantne teme u inozemnim (europskim) časopisima koji se bave politikom EZ/EU, tada ćemo primijetiti odsutnost jedne teme koja se često javlja u inozemnim časopisima koji se bave politikom EZ/EU, a to je tema proširenja (*enlargement*). Djelomice se problem proširenja obrađuje pod drugim natuknicama, ali je karakteristično to da se nitko u nas nije bavio, sustavno, implikacijama proširenja, iako je pitanje daljnjeg proširenja odn. granica Europe djelomice supsumirano pod natuknicu o identitetu EU, odn. njezinih članica. Karakteristična je i odsutnost specijaliziranih studija, primjerice o institucijama EU, posebice komisiji EU koja se smatra “motorom europske integracije”. Sve to ukazuje još na neistražena područja i teme koje stoje pred hrvatskim istraživačima EU u budućnosti.

6. Utjecaj “ekonomističke paradigme” i “paradigme međunarodnih odnosa” na profilaciju ES-a u Hrvatskoj

Preostaje nam kratko se osvrnuti na znanstvene monografije i studije koje su utjecale na profiliranje ES-a u Hrvatskoj. Logička je pretpostavka, kako navode neki teoretičari politike europske integracije (Rosamond, 2002; Hix, 1999. i 2005; Longo, 2005), da se će se i u drugim zemljama, pa tako i u Hrvatskoj, pojaviti oni sindromi koji su utjecali i na profiliranje odnosa političke znanosti i EU kao predmeta njezina istraživanja i izučavanja. To su, u prvom redu, “ekonomistička paradigma” koja je izučavanje EU-*polity* svodila na dominantne političko-ekonomske aspekte, zanemarujući činjenicu da je ovdje riječ o složenom političkom fenomenu kojeg nije moguće razumijeti niti protumačiti instrumentima samo političke ekonomije; druga je “paradigma međunarodnih odnosa”, koja je

također svela fenomene EU-*polity* na široku lepezu međunarodnih odnosa i vanjske politike zemalja-članica EZ/EU, EU kao cjeline prema vani i međunarodne zajednice i svjetskih aktera prema EZ/EU. Kako navodi Rosamond (2002), tako su eksperti međunarodnih odnosa sa svoje strane pokušali protumačiti fenomen EZ/EU kao rezultat intergovernmentalne politike, zapostavljajući fenomene artikuliranja jednog političkog sustava *sui generis*, koji se ne može svesti samo na velik broj međunarodnih interakcija aktera u tom sustavu i iz tog sustava. Rječju, niti politička ekonomija, odn. ekonomika, niti disciplina međunarodnih odnosa mogu u potpunosti razumijeti ono što se događa u EU, a da se na EU ne primijene instrumenti tzv. “trećeg pristupa”, onoga kojeg zastupaju Quermonne, Hix, Schmitter i oni politolozi, koji fenomenu europske integracije pristupaju iz rakursa komparativne politike.

Ono što se dogodilo u Europi, događalo se u manjim razmjerama i u nas. Već smo spomenuli prvu studiju koja se nas pojavila 1990. na temu pravnog sustava i institucija Europske zajednice, čiji je autor bio S. Rodin. Iste godine pojavila se knjiga dvojice autora s Fakulteta političkih znanosti, koja je ujedinila u jednom tomu oba pristupa već dobro poznata u povijesti ES-a: bila je to knjiga ***Evropa iza ugla*** Radovana Vukadinovića i Vlatka Milete. Autor prvog djela ove knjige je R. Vukadinović, koji je svoj dio nazvao “Evropska zajednica – Politički aspekt”. Autor drugog djela, koje nosi naziv “Evropska zajednica – Ekonomski aspekt”, je V. Mileta. Vukadinović je prišao izučavanju EZ-a sa aspekta teorije međunarodnih odnosa, pa su glavni dijelovi njegove studije posvećeni obradi međunarodn-opolitičkih aspekata EZ; primjerice, njegova se studija dijeli na osam poglavlja, od kojih su četiri poglavlja posvećena vanjskopolitičkoj dimenziji djelovanja EZ-a: tu spada II. glava s naslovom “Hladni rat i jačanje evropske ideje”, VI. glava koja nosi naslov “Vanjska politika Evropske ekonomske zajednice”, VII. glava s naslovom “Pravci političkih aktivnosti” koja obuhvaća tri poglavlja: “EEZ i SAD”, “Mediterranska politika EEZ”, i “Vanjska politika EZ i novi članovi”, te VIII. glava koja ima naslov “EZ – put prema evropskom domu ili prema ekskluzivnom klubu”, čija su dva glavna poglavlja naslovljena “Promjene na Istoku i EEZ” i “Jugoslavija i EZ”. Razumljivo je da Vukadinović u to vrijeme ne može prejudicirati buduću političku uniju koja je nastala tek 1992. No njegov je pristup karakterističan za analizu međunarodnih odnosa, što je tada vodeća paradigma u europskim političkim studijama, i tu je Vukadinović u trendu svojeg vremena.

Na drugoj strani, Mileta problematizira pitanja ekonomske integracije u Europi, pa tako u svojoj analizi polazi od globalnog regionalizma i regionalnog multilateralizma kao uvoda, da bi glavni dio njegove studije bio posvećen ekonomsko-političkim pretpostavkama europskog ujedinjavanja. Na to se nastavlja analiza temeljnih točki ekonomske integracije, razvojne etape ekonomske integracije, područja integracije, makroekonomske naznake transakcija unutar zajednice i prema različitim područjima svijeta, ekonomska politika EZ prema trećim zemljama, integracijske politike, financijske institucije, da bi završio kao i Vukadinović poglavljem o Evropskim zajednicama i Jugoslaviji. U ono vrijeme ova je monografija predstavljala značajnu tematsku inovaciju i uvođenje EZ u područje politološkog istraživanja. Mileta je nastavio svoj rad na predstavljanja EZ/EU hrvatskoj javnosti, i tako je 1992. objavio ***ABC Europske zajednice – leksikon temeljnih pojmova***, koji je ponovno objavljen 1997. pod nazivom ***ABC Europske unije – leksikon temeljnih pojmova: Drugo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje***. Na kraju će 2003. objaviti i treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje, ovoga puta pod nazivom *Leksikon Europske unije*. Ograničit ćemo se, stoga, samo na letimični pogled na ovo treće izdanje. Iako nosi vrlo ambiciozan naslov, ovo ipak nije leksikon EU, već bi ovoj knjizi bolje pristajao naslov “Ekonomski leksikon EU”, što doista ona i jest. Naime, od 511 natuknica koje sadrži ovo treće izdanje, veliku većinu obuhvaćaju pojmovi iz ekonomike EU, odnosno iz Miletine matične discipline, međunarodnih ekonomskih odnosa. Nedostaju neki bitni pojmovi iz političke konstrukcije EU, koji su inače sastavni dio uobičajenih integralnih leksikona EU koji obuhvaćaju ekonomske, pravne i političke, pored povijesnih aspekata EU. Tako, primjerice, u Miletinom leksikonu nema važnih pojmova za razumijevanje funkcioniranja EU kao političke zajednice. Nedostaju pojmovi kao što su *avis*, *komitologija*, *stupovi europske integracije*, *glasovanje kvalificiranom većinom*, *suodlučivanje*, *suradnja* (procedura odlučivanja u Europskom parlamentu), *suglasnost*, *veto*, *regionalna politika*, *regionalni pristup*, *višerazinska vladavina (governance)*,

lobiranje, euroskepticizam itd. Već letimično navođenje ovih pojmova kojih nema u osnovnom vokabularu Miletinog leksikona upućuje na to da je ovdje, doista, riječ o ekonomskom leksikonu. Kako razumijeti EU bez poznavanja mehanizama odlučivanja, lobiranja, artikuliranja interesa u svim tijelima EU (koje se čak razlikuje od tijela do tijela), zemljama-članicama EU, glasovanja, rascjepa, ulaganja veta itd.? Miletin leksikon je stoga samo specijalizirani leksikon kakvih ima u svijetu; no u tom slučaju on je trebao biti i adekvatno naslovljen, da ne dovede čitatelja u zabludu. U zabludu čitatelja mogu dovesti i nepreciznosti, kao primjerice kad pod natuknicom “Vijeće Europe”, dakle međunarodne organizacije osnovane 1949. u Londonu, navodi pogrešno i njegov naziv na engleskom i francuskom kao “European Council” odn. “Conseil Européen” što je pogrešno, jer bi trebalo stajati “Council of Europe/Conseil d'Europe”, dok je “European Council” naziv za Europsko vijeće, *summit* šefova država i vlada zemalja-članica EU. Ova terminološka nepreciznost mogla bi se tumačiti kao previd, kada to ne bi bilo ponavljanje iste pogreške iz II. izdanja ovog leksikona, objavljenog 1997. Pošto izdanje iz 2003. (nakladnik Politička kultura, Zagreb) ne navodi recenzente, krivnju za to valja pripisati, kao što to obično biva, nepostojećim recenzentima. No to nije meritum stvari. Riječ je o tome, jednostavno, da se jedan ekonomsko-politički pristup predstavio kao integralni pristup sa stajališta ES-a, čega doista nema u ovom primjeru.

Vratit ćemo se sada, na trenutak, autoru prvog dijela monografije ***Europa iza ugla***, koja je doista bila pionirsko djelo na području ES-a. Vukadinović objavljuje, pored mnogih knjiga iz područja međunarodnih odnosa, 2005. knjigu pod nazivom ***Politika europskih integracija***, u suautorstvu s Lidijom Čehulić, politologinjom i kolegicom s katedre međunarodnih odnosa na FPZ-u. Prvi dio knjige s naslovom “Od ideje europskog povezivanja do izgradnje Europske zajednice” ima sličnu strukturu kao i prvi dio iz zajedničke monografije Vukadinovića s Miletom: I. “Ideja europskog ujedinjavanja”; II. “Europske ideje u godinama hladnog rata”, zatim VI. “Vanjska politika EZ” i VII. “Političke aktivnosti EZ”, koje obuhvaća tri poglavlja: “EZ i SAD”; “Mediteranska politika EZ” i “Vanjska politika EZ i novi članovi”. Usporede li se ova poglavlja s naslovima poglavlja iz monografije Vukadinović-Mileta, vidjet ćemo da je riječ o revidiranom tekstu iz monografije ***Europa iza ugla***. Drugi dio knjige predstavlja potpuno novi tekst, a poglavlja su sljedeća: VIII. “Od EZ do EU”; IX. “Zajednička vanjska i sigurnosna politika EU” (L. Čehulić); X. “Euroatlantsko tržište naoružanja i vojne opreme” (Čehulić); XI. “SAD i EU: razlike i podjele”; XII. “EU i Rusija”; XIII. “EU i regionalna suradnja” (Čehulić); XIV. “EU i Hrvatska” (Čehulić), te završno, XV. poglavlje “Proširenje EU: dosezi i upiti”. Razvidan je, opet kao i u Milete, nedostatak nekih tema koje su svakako morale biti uključene u razmatranje pod tako komprehenzivnim naslovom kao što je “Politika europskih integracija”. Nedostaje prikaz konstitucionalizacije EU i svih problema koje je ona izazvala; djelovanje EU kao političke zajednice, odn. političkog sustava; glavni politički procesi koji se odvijaju unutar EU i njezinih tijela; djelovanje političkih aktera kao što su stranke; rascjepi u glasovanju, donošenju odluka, ideološki, politički i interesni konflikti itd. Dakle, nedostaju one teme koje su relevantne za komparativnog politologa i za politologa koji se bavi političkim sustavima.

To, naravno, ne umanjuje značaj ove Vukadinović-Čehulić knjige, jer su teme obrađene u njoj izvedene *lege artis* sa stajališta discipline međunarodnih odnosa, a to znači s razine analize ponašanje i djelovanja međunarodnih aktera. Ali, pošto EU nije samo predmet izučavanja međunarodnih odnosa, onda se, normalno, čitatelju koji je naveden na čitanje ove knjige naslovom, sadržaj može učiniti nedostatnim jer se u knjizi ne obrađuju neke vitalne političke pojave pertinate djelovanju EU kao političkog sustava. Sve bi bilo u redu i ne bi bilo nesporedno, kada bi knjiga nosila manje preuzet naslov, a to je “Vanjska politika europskih integracija”, ili, možda, “EU u međunarodnim odnosima”. Tada se ne bi moglo autorima spočitnuti da pod širim naslovom pokušavaju ugurati kao predmet politološke analize tek jedan aspekt analitičke obrade međunarodnih odnosa. Njihov je prisutp legitiman sa aspekta analize međunarodnih odnosa, ali nije sa aspekta europskih političkih studija, gdje je “paradigma međunarodnih odnosa” ocijenjena kao nedostatna za potpuno razumijevanje svih procesa i fenomena koji se odvijaju unutar EU kao političkog sustava. Čak i oni teoretičari koji negiraju pristup Europskoj uniji kao političkom sustavu, već nazivaju EU

sustavom višerazinske vladavine što bi trebalo, valjda, biti nešto fluidnije od rigidnije kategorizacije političkog sustava, ne mogu se zadovoljiti samo razinom analize međunarodnih odnosa jer se ona odnosi samo na pojavnost političkih fenomena i na njihove vanjske manifestacije, a ne na skrivenu bit političkih procesa koja inače ostaje inpenetrabilna i nerazumljiva do kraja. U ovom slučaju, na ova dva primjera, vidimo da su autori mogli otkloniti svaki nesporazum da su stvari nazvali pravim imenom, ograničujući tako doseg svojih istraživanja na legitimno 'polje koje pokrivaju međunarodni odnosi, odnosno politička ekonomija.

7. Zaključak: budućnost i perspektive Europskih političkih studija u Hrvatskoj

Svaki, makar i površan i letimičan pregled kao što je ovaj, nužno mora završiti upitom, kakve su perspektive i budućnost ES-a u Hrvatskoj; odnosno, kakva je u ovom slučaju za nas politologe, perspektiva EPS-a? Odgovor na ovo pitanje valja potražiti u procesu približavanja Hrvatske EU i u njezinom ulasku u članstvo EU. Nedvojbeno je da će interes za istraživanja europske integracije porasti u onoj mjeri, u kojima će Hrvatska privoditi kraju svoje pregovore s EU i prilagođavati se članstvu onoga trenutka kada postane dijelom EU. Već je sada napredak u odnosima između Hrvatske i EU pokazao da raste interes za europskim istraživanjima i da se približavamo onoj situaciji u kojoj su se nalazile tranzicijske zemlje 1993. godine. To znači da valja širiti kadrovsku bazu ES-a formiranjem novih stručnjaka za europske integracije u sve tri specijalnosti: pravnoj, ekonomskoj i politološkoj. Za politologiju, to znači s jedne strane proširiti tematski krug istraživanja, iznaći nove forme međunarodne suradnje, izboriti se za osnivanje katedre Jean Monnet s politološkim modulom odn. kolegijima koji ulaze u ovaj modul, pokrenuti nove oblike istraživačke djelatnosti koje za predmet imaju EU odn. politički sustav EU. Da bi se to moglo dogoditi, potrebno je i na idejnom planu prevladati pristup pojedinih paradigmi, koje su suzile ili sužavaju horizont istraživačkih dosega i napora. Nedvojbeno je da u jednoj akademskoj zajednici moraju koegzistirati i razni metodički pristupi i subspecijalizacije, ali je istovremeno budućnost ES-a u politologiji neposredno vezana s onom politološkom disciplinom, koja se pokazuje najproduktivnijom u razumijevanju složenosti EU kao političkog fenomena.

Needless to say, to je komparativna politika kao matična disciplina europskih političkih studija, na koju se kao na glavnu okosnicu – glavni stup, rečeno jezikom europske arhitekture, oslanjaju i ostali pristupi pa tako i oni koji koriste već spomenute paradigme, rječju politekonomski i međunarodnopolitički pristup. Područje istraživanja je toliko široko, da samo kreativni dijalog između različitih pristupa i metodičkih polazišta može unaprijediti ES u Hrvatskoj. To je glede same disciplinarnosti uokvirenosti ES-a; s druge strane je potreba kreativnog dijaloga na transdisciplinarnoj razini, s drugim znanstvenim disciplinama koji čine druge module ES-a, a to znači i stvaranje akademске zajednice ES-a na sveučilišnoj razini, poticanjem interdisciplinarnih studija kao što su ES-i po uzoru na Koledž Europe i ostale interdisciplinarnosti ES-e u Europi (Sussex, LSE, Berlin itd.).

Prijelomna godina bit će godina ulaska Hrvatske u EU: tada će se otvoriti nove mogućnosti za suradnju s drugim sveučilištima na zajedničkim programima razvijanja ES-a i njihove diversifikacije. To će, nužno, dovesti i do stvaranja novih istraživačkih institucija, na sveučilištu i izvan njega, koje će se baviti europskim istraživanjima, po čemu Hrvatska isto tako zaostaje za drugim tranzicijskim zemljama. Unatoč svim krizama koje potresaju temelje europske integracije, dosadašnja dostignuća i praksa europskog ekonomskog, političkog i socijalnog ujedinjenja pokazale su da su koristi od integracije nedvojbene i da unatoč mnogim poteškoćama EU ostaje jednim od uspješnijih eksperimenata u sferi političkog inženjeringa, onoga što je Karl Popper nazvao "konkretnoutopijskim, *step by step* inženjeringom", sa svim *caveat* ograničenjima koje takav pothvat donosi.

Literatura:

- Azzi, C.C., ur., (1997), *Survey of Current Political Science Research on European Integration Worldwide 1994-97*, Brussels: International Political Science Association Research Committee of European Unification
- Calhoun, C. (2003), "European Studies: Always Already there and still in Formation", *Comparative European Politics*, 1/1, str. 5-20.
- Cini, M. (2006), "The State of the Art in EU Studies: from Politics to Interdisciplinary (and back again?)", *Politics*, 26/1, str. 38-46.
- Cram, L. (1996), "Integration Theory and the Study of the European Policy Process", u: Richardson, J. (ur.), *European Union: Power and Policy Making*, London: Routledge
- Grubiša, D. (2005), "Politička aksiologija Europske unije: ciljevi i vrijednosti Europske integracije", u: Ilišin, V., ur., *Mladi Hrvatske i europska integracija*, Zagreb: Institut za društvena istraživanja
- Grubiša, D. (2005), "Europeizacija politike: izgradnja kategorijalnog aparata europskih studija", *Anali Hrvatskog politološkog društva*, II, str. 129-144.
- Hall, P.A. (1996), *The State of European Studies*, New York: Social Science Research Council/Council for the European Studies. Dostupno na: www.europanet.org/ces/HallEuro99.doc
- Hix, S. (1999), *The Political System of the EU*, Basingstoke/London: Palgrave
- Hix, S. (1994), "The Study of the European Community: The Challenge to Comparative Politics", *West European Politics*, 17/1, str. 1-30
- Jupile, J. (2005), "Knowing Europe: Metatheory and Methodology in EU Studies", u: Cini i Bourne, A. (urednici), *Palgrave Advances in European Union Studies*, New York/Basingstoke: Palgrave
- Keeler, J. T.S. (2005), "Mapping EU Studies: The Evolution from Boutique to Boom Field 1960-2001", *Journal of Common Market Studies*, 43/3, str. 551-82.
- Longo, F. (2005), *Unione europea e scienza politica: Teorie a confronto*, Giuffrè editore: Milano
- Makins, C.J. (1999), "The Study of Europe in the United States: The Makins Report", *ECSA Review*, 12/1. Dostupno na: www.eustudies.org/makinsforum.html
- Mileta, V. (2003), *Leksikon Europske unije*, Zagreb: Politička kultura
- Orešić, I. (2007), "Izbor iz novije literature o europskim integracijama", u: Sergejev, D., *Hrvatska i Europa: korijeni integracija*, Zagreb: Jesenski i Turk
- Rosamond, B. (2007), *The Political Science of European Integration: Disciplinary History and EU Studies*, Paper presented at the 10th biennial Conference of the EU Studies Association, Montreal: EUSA
- Rosamond, B. (2002), *Theories of European Integration*, Basingstoke-London: Palgrave
- Sergejev, D. (2007), *Hrvatska i Europa: korijeni integracija*, Zagreb: Jesenski i Turk
- Smith, S. (2000), "International Theory and European Integration", u: Kelstrup, Morten i Williams (urednici), *International Relations Theory and the Politics of European Integration: Power, Security and Community*, London: Routledge.
- Umbach, G. i Scholl, B. (2003), "Towards a Core Curriculum in EU Studies", *European Political Science*, 12/2, str. 114-125.
- Vukadinović, R. i Čehulić, L. (2005), *Politika europskih integracija*, Zagreb: Topical
- Vukadinović, R. i Mileta, V. (1990), *Evropa iza ugla*, Zagreb: August Cesarec
- Wessels, W., Lisenman I. i Hägele S. (2001), *Teaching European Integration: A Core curriculum on European Integration Studies, Basic Assumptions and Proposals*, Paper presented at the ECSA Seventh Biennial International Conference in Madison, Wisconsin, 2001.
- Wiener, A. i Diez, Th. (2004), "Taking Stock of Integration Theory", u Wiener, A. i Diez, Th. (urednici), *European Integration Theory*, Oxford: Oxford University Press